

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правоохоронної діяльності

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
(Особлива частина)**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 2
«КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ»**

Конспект лекції підготувала: Плутицька К. М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального
права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету

Запоріжжя — 2025

ТЕМА 2. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

План:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.
2. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України).
3. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України)
4. Державна зрада (ст. 111 КК України)
5. Колабораційна діяльність (ст. 111¹ КК України)
6. Пособництво державі-агресору (111² КК України)

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

Відповідно до ст. 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Згідно п. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018, **національна безпека України** – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Кримінально-правовий захист цих пріоритетних національних інтересів України і передбачено ст. ст. 109 – 114², які об'єднані в розділ I Особливої частини КК України — Злочини проти основ національної безпеки України.

Розміщення цієї групи кр. пр. на початку Особливої частини кодексу свідчить про їх визнання національним законодавцем як особливо небезпечних **Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України** – це умисні суспільно небезпечні дії, передбачені Розділом I Особливої частини КК України, що посягають на основи національної безпеки України.

Зазначемо, що у 2022 році Розділ 1 КК України зазнав суттєвих змін. Було внесено зміни до ст. ст. 111 та 113, а також КК України доповнено ст. ст. 111¹, 111², 114².

Родовим об'єктом вказаних кр. пр. є основи національної безпеки держави в різних її сферах.

Безпосереднім основним об'єктом виступають:

1. Державна безпека, яка включає в себе:

а) зовнішню безпеку, до якої входить:

- ✓ суверенітет;
- ✓ територіальна цілісність та недоторканість;
- ✓ обороноздатність;
- ✓ економічна та інформаційна безпека України.

б) внутрішня безпека – система засобів, спрямованих на охорону інтересів у суспільно-політичній та економічній сферах (державна влада, конституційний лад).

2. Економічна система держави.

Безпосередній додатковий об'єкт:

- ✓ життя державного або громадського діяча (ст. 112 КК України);

- ✓ життя і здоров'я громадян (ст.ст.110, 113, 114¹ КК України);
- ✓ власність: приватна, колективна, державна (ч. 3 ст. 110, ст. 113 КК України).

Предмет – притаманний не всім кр. пр., однак в ряді випадків безпосередньо вказується в законі або витікає із сутності кр. пр.:

- ✓ майно приватне, державне або колективне (ст. 113 КК України);
- ✓ відомості, що становлять державну таємницю (ст. 114 КК України).

Об'єктивна сторона усіх цих кр. пр. виражається тільки в активній поведінці винної особи, тобто в діях, які спрямовані на підриг або послаблення суспільного або державного ладу України.

Деякі форми (способи) цих діянь в ряді випадків безпосередньо вказані в законі, наприклад:

- ✓ публічні заклики (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК України);
- ✓ розповсюдження матеріалів із закликами (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК України);
- ✓ використання засобів масової інформації (ч. 3 ст. 109 КК України);
- ✓ фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ст. 110-2 КК України);
- ✓ перехід на бік ворога (ст. 111 КК України);
- ✓ підпали, вибухи, масові отруєння тощо (ст. 113 КК України);
- ✓ передача або збирання відомостей, що становлять державну таємницю (ст. 114 КК України)
- ✓ перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України (ст. 114¹ КК України).

Встановлення *інших ознак об'єктивної сторони* (час, місце, знаряддя, засоби, обстановка, умови) у більшій своїй частині для кваліфікації значення не мають, але мають значення для загальної оцінки характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого і особи винного. Час і обстановка вчинення кр. пр. є обов'язковими ознаками лише однієї із форм державної зради (ст. 111 КК України) (перехід на бік ворога може бути вчинений тільки в умовах воєнного стану або у період збройного конфлікту), а також кр. пр., передбаченого у ст. 114¹ КК України.

За особливостями конструкції *всі основні склади цих кр. пр. є кр. пр. з формальним складом*, тобто для визнання їх закінченими достатньо вчинення діяння вказаного в законі, а *деякі кр. пр., є кр. пр. з усіченим складом*, наприклад:

- ✓ змова (ч. 1 ст. 109 КК України);
- ✓ публічні заклики (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК України);
- ✓ збирання відомостей (ст. 114 КК України);
- ✓ посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України).

Деякі кр. пр. мають кваліфікуючі ознаки, внаслідок чого момент закінчення цих кр. пр. залежить від настання СНН, тобто – це матеріальні склади кр. пр. Наприклад, ч. 3 ст. 110 КК України – загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Суб'єктивна сторона більшості кр. пр. проти основ національної безпеки характеризується *прямим умислом*.

Ознаками суб'єктивної сторони є:

1. Мета кр. пр. В 6 з 11 статей вона безпосередньо вказана в них, а саме:
 - ✓ ст. 109 КК України – насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;
 - ✓ ст.ст. 110, 110² КК України – зміна меж території або державного кордону України;
 - ✓ ч. 3 ст. 111¹ КК України - сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утриманню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;

- ✓ ст. 113 КК України – ослаблення держави;
- ✓ ст. 114 КК України – передача іноземній державі відомостей, що становлять державну таємницю.

В тих складах (наприклад, ст. 111, ч. 1 ст. 112, 114¹ КК України), в яких про мету прямо не згадується, то вона сама собою розуміється як підрив або ослаблення суспільного або державного ладу України.

Ця мета притаманна усім ЗПОНБУ, бо виходячи із аналізу родового об'єкту посягань і особливостей об'єктивної сторони є підстави вважати, що особа усвідомлює, що своїми діями вона підриває або послаблює національну безпеку України і бажає цього.

2. Мотиви цих кр. пр. у відповідності до мети можуть різними і обумовлені такими різними спонуканнями, наприклад: користь; кар'єризм; заздрість; честолюбство тощо, що на кваліфікацію дій винного не впливає.

Психічне відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, вказаних у ч. 3 ст. 110 КК України (загибель людей, інші тяжкі наслідки) повинно бути у формі необережності, а у разі умислу, дії належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ч. 3 ст. 110 та ст. 115 КК України — Умисне вбивство або іншою нормою, якою передбачено відповідні наслідки.

Суб'єктом переважної більшості ЗПОНБУ є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку, як громадянин України, іноземці так і особи без громадянства. За винятком ст. 112 та ст. 113 КК України, де суб'єктом є особа, яка досягла 14-ти річного віку.

Спеціальний суб'єкт має місце у: ч. 3 ст. 109 та ч. 2 ст. 110 (представник влади); ст. 111 (тільки громадянин України), ст. 114 КК України (тільки іноземний громадянин або особа без громадянства).

Можливі ситуації, коли шпигунські дії вчиняються за попередньою змовою групою осіб, серед яких є як громадяни України, так й іноземці.

У цих випадках перші несуть відповідальність за ч. 1 ст. 111, а другі – за ч. 1 ст. 114 КК України.

Переважна більшість цих кр. пр. є тяжкими й особливо тяжкими кр. пр.

За 7 місяців 2022 року обліковано 12464 ЗПОНБ. З них за ст. за ст. 110 КК України обліковано – 8567 кр. пр. (69% від усіх ЗПОНБ), за ст. 111 КК України – 1544 (10%); за ст. 111¹ – 1726 (14%).

2. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України)

Стаття 109. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади

1. Дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої.

{Стаття 109 із змінами, внесеними згідно із Законом № 721-VII від 16.01.2014 - втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28.01.2014; із змінами, внесеними згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 1689-VII від 07.10.2014}

Безпосередній об'єкт – внутрішня безпека держави в політичній сфері, у двох її аспектах: функціонування конституційного ладу та діяльності державної влади.

Суспільна небезпечність цього кр. пр. полягає в тому, що його вчинення ставить під загрозу існування демократії, суверенітету держави, республіканської форми правління та інших складових конституційного ладу України, заважає органам влади, обраним чи призначеним легітимним шляхом, виконувати свої функції, дестабілізує суспільство, може привести до узурпації державної влади.

З об'єктивної сторони кр. пр. може виявитися у таких формах:

- 1) дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 1 ст. 109 КК);
- 2) змова про вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109 КК);
- 3) публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК);
- 4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК).

Конституційний лад – це встановлені Конституцією основні засади життєдіяльності суспільства, держави і людини в Україні. Його складовими є:

- 1) суверенітет держави;
- 2) форма правління;
- 3) державний устрій та цілісність території;
- 4) державний режим.

Зміна конституційного ладу виражається у:

- 1) руйнуванні або зміні структури державної влади, у скасуванні одних інститутів влади (наприклад, відміна поста президента) і введенні нових;
- 2) звуження демократичних засад державного управління і прийняття рішень;
- 3) введенні в дію насильницьким шляхом нової конституції із суттєвими деформаціями прав і свобод особистості тощо.

Таким чином, це позбавлення влади легітимних органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування шляхом їх насильницького, у тому числі збройного, відсторонення від виконання законних повноважень або за допомогою загрози застосування такого насильства.

У разі створення з вказаною метою 1) не передбачених законом воєнізованих або 2) збройних формувань чи груп; захопленні й утриманні будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади (ВР, КМ, Адміністрація Президента); організації великомасштабних масових заворушень такі дії належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ч. 1 ст. 109 і ст. 260, 341 або 294 КК.

Державна влада - це система сформованих у порядку, передбаченому Конституцією та законами України, органів, які уособлюють владу глави держави, законодавчу, виконавчу і судову влади, а також органи місцевого самоврядування і контрольно-наглядові та деякі інші органи, які, користуючись певною незалежністю, de-jure не належать до трьох головних гілок влади. Таким чином, існуюча в Україні державна влада є частиною її конституційного ладу.

У диспозиції ст. 109 КК поняття «державна влада» застосовується, так би мовити, у вузькому значенні. Іншими словами, мову можна вести про кримінальну відповідальність за дії, вчинені з метою неконституційного захоплення влади глави держави, законодавчої, верховної судової або вищої виконавчої влади України, оскільки тільки за умови отримання такої влади група осіб може суттєво вплинути на суверенітет держави, її форму правління, державний устрій та державний режим і заподіяти шкоду державній безпеці у масштабі держави. Дії, вчинені з метою захоплення влади на рівні місцевого

самоврядування, або змова про вчинення таких дій можуть бути кваліфіковані як перевищення влади службовою особою чи як самоправство. *Такі дії, як проголошення певної адміністративно-територіальної одиниці України суверенною державою, кваліфікуються за ст. 110 КК як посягання на територіальну цілісність України.*

Під державною владою у ст. 109 КК слід розуміти лише легітимну владу. Тому дії, спрямовані на захоплення раніше узурпованої іншими особами нелегітимної державної влади, не містять складу розглядуваного кр. пр., і, якщо фактично вчинене діяння не містить складу іншого кр. пр., мають розглядатися лише у політичній, а не правовій площині.

Спосіб вчинення дій, спрямованих на зміну чи повалення конституційного ладу, завжди є *насильницьким, а способом узурпації (захоплення) державної влади* можуть бути також *обман, підкуп* тощо.

Змова у ст. 109 КК передбачає угоду між двома чи більше особами про вчинення спільних дій з відповідною метою та яка містить певні істотні умови, що стосуються способу, часу і місця їх вчинення, засобів і знарядь. Змова є закінченим кр. пр. з моменту досягнення угоди із зазначених умов.

Для даного кр. пр. необхідна наявність не тільки спільної волі кількох осіб діяти разом (спільно), а й погодження окремих дій. Наприклад, розроблення хоча б в загальних рисах плану захоплення важливих державних об'єктів або визначення строків захоплення влади, пошук чи вербування осіб для вчинення збройного нападу на державні органи влади тощо.

Публічні заклики – це активний вплив винного на свідомість інших осіб, який передбачає хоча б одне відкрите звернення (усно, письмово, з використанням магнітофону та інших технічних засобів) до невизначеного або значного кола осіб (слухачів, читачів, членів певної партії, організації тощо), в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом посилення їх серед населення чи його окремих категорій та пов'язане зі схиленням їх до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або насильницького захоплення державної влади.

Такий заклик повинен бути публічним. Це означає, що він повинен бути відкрито звернений до багатьох осіб (не менше двох) що реально сприймають або, на думку винного, можуть сприймати ці заклики. В силу цього публічність є оціночною ознакою і питання про наявність її має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням часу, місця обстановки скоєння кр. пр. тощо.

Публічні заклики можуть мати місце на: мітингу, зборах, конференціях тощо.

Якщо ж такі заклики звернені до конкретної особи, то дії винного належить кваліфікувати як підбурювання (ч. 4 ст. 27 і ст. 109 КК) або як готування (ст. 14 і ст. 109 КК при невдалому підбурюванні).

Заклики слід відрізнити від поширення неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку, відповідальність за яке передбачена ст. 173¹ КпАП.

Розповсюдження матеріалів – полягає у доведенні їх змісту до відома невизначеної кількості людей або певної групи осіб.

Матеріали – це письмові чи зафіксовані на іншому носіїв інформації (звернення, листівки, гасла, листи, магнітофонні касети, відеокасети, дискети тощо), що виступають як засоби вчинення кр. пр.

Для кваліфікації цього кр. пр. має значення спосіб публічних закликів та розповсюдження матеріалів. Розповсюдження матеріалів може вчинятися шляхом: підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках оголошень, розсилання листів певним групам адресатів тощо.

За особливостями конструкції кр. пр. передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 109 КК є з формальним складом і тому вважаються закінченими з моменту:

1) вчинення дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

2) змови (досягнення угоди) про вчинення дій. Розробка планів змови, підбір засобів та створення інших умов забезпечення наміченої кримінально протиправної діяльності, залучення можливих співучасників змови належить кваліфікувати як готування до цього кр. пр. (ч. 1 ст. 14 і ч. 1 ст. 109 КК). Переговори з метою досягнення угоди, якщо вони не привели до взаємної угоди сторін, належить кваліфікувати як замах на це кр. пр. (ч. 2 ст. 15 і ч. 1 ст. 109 КК);

3) висловлювання публічних закликів, спрямованих на їх сприйняття аудиторією, незалежно від того чи сприйняла вона ці заклики чи ні;

4) коли хоча б частина матеріалів із закликами при розповсюдженні потрапила до адресатів. Виготовлення, зберігання, носіння таких матеріалів з метою їх розповсюдження, належить кваліфікувати як готування до кр. пр. (ч. 1 ст. 14 і ч. 2 ст. 109 КК).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу. Для кр. пр., передбаченого ч. 1 ст. 109 КК обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є **наявність спеціальної мети** – насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Мотиви можуть бути різноманітними і на кваліфікацію не впливають.

Суб'єкт - фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку.

Якщо вказані дії вчиняє громадянин України за завданням іноземної держави, іноземної організації, їх представників або разом з ними, то його дії належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр., а саме: за ст. 109 і ст. 111 КК (державна зрада у формі надання допомоги вказаному іноземному адресату в проведенні підривної діяльності проти України).

Кваліфікуючі ознаки, що вказані в ч. 3 ст. 109 КК стосуються лише діянь, передбачених ч. 2 ст. 109 КК. Це їх вчинення: особою, яка є представником влади; повторно; організованою групою; з використанням засобів масової інформації.

Представник влади – це представники державних органів і установ, які наділені правом, в межах своєї компетенції пред'являти вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. Тобто, особи, які наділені владними повноваженнями.

Повторність має місце тоді, коли кр. пр. вчинено особою, яка раніше вчинила одне із діянь вказаних в ч. 2 ст. 109 КК, незалежно від того, була вона засуджена чи ні, аби не спливили строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49, 106 КК) або строки погашення судимості (ст. 89, 108 КК).

Не буде повторності, якщо винний в один і той же час, в одному і тому ж місці декілька разів звертався до присутніх, тобто здійснив тотожні діяння, які об'єднані єдиним кримінально протиправним наміром, тим самим вчинив продовжуване кр. пр. (ч. 2 ст. 32 КК).

Відповідно до ст. 22 ЗУ «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ до ЗМІ належать засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації.

3. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України)

Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України

1. Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.

2. *Ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, -*

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. *Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, -*

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

{Стаття 110 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1183-VII від 08.04.2014, № 1689-VII від 07.10.2014}

Безпосередній об'єкт (основний) – суспільні відносини щодо забезпечення територіальної цілісності й недоторканності України в межах встановлених державних кордонів, як невід'ємної складової самостійності та незалежності.

Безпосередній об'єкт (додатковий):

- 1) інтереси держави в сфері сприяння консолідації і розвитку української нації;
- 2) інтереси суспільства і держави у сфері захисту життя людини, а також особа – її життя (ч. 3 ст. 110 КК);
- 3) здоров'я особи, власність, громадський порядок, взаємовідносини з іншими державами тощо, в залежності від заподіяної шкоди у вигляді інших тяжких наслідків, що передбачено ч. 3 ст. 110 КК.

Об'єктивна сторона характеризується активною поведінкою винного, яка може проявитися у наступних формах:

✓ дії, вчинені з метою зміни меж території України - це будь-які дії, спрямовані на передачу частини території України під юрисдикцію іншої держави або на зменшення території України шляхом утворення на її території іншої суверенної держави. В той же час, військовий переворот з проголошенням усієї території України територією іншої держави належить кваліфікувати за ст. 109 КК.

- ✓ дії, вчинені з метою зміни державного кордону України;
- ✓ публічні заклики до вчинення таких дій;
- ✓ розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Перші дві форми діянь можуть проявлятися у вчиненні насильницьких дій, спрямованих на відокремлення частини території України, на насильницьку антиконституційну зміну її державного кордону.

За особливостями конструкції ***кр. пр. з формальним складом***, за винятком ***ч. 3 ст. 110 КК***, в якій передбачено настання СНН у вигляді: загибелі людей або інших тяжких наслідків, тобто ***є кр. пр. з матеріальним складом***.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Обов'язковою ознакою є наявність спеціальної мети – змінити межі території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Якщо особа вчинює певні дії з метою зміни межі територій областей, інших територіальних одиниць без намагання змінити зовнішні межі території України, відповідальність за ст. 110 КК виключається.

У разі, коли такі дії вчинені службовою особою, то вони можуть бути кваліфіковані додатково у сукупності з кр. пр., передбаченими ст. 364, 365 або 366 КК, а військовою службовою особою – за ст. 423, 424, 366 КК.

До суспільно-небезпечних наслідків у вигляді загибелі людей (ч. 3 ст. 110 КК) психічне відношення винного повинно характеризуватися необережною формою вини, а якщо буде умисна форма вини, то такі дії належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр., передбачених ч. 3 ст. 110 і ч. 1 чи ч. 2 ст. 115 КК.

Суб'єкт даного кр. пр. - загальний.

За ч. 2 і ч. 3 ст. 110 КК може бути представник влади – спеціальний.

Ч. 2 і ч. 3 ст. 110 КК передбачають кваліфікуючі ознаки:

- 1) дії, вчинені особою, яка є представником влади (ч. 2);
- 2) дії, вчинені повторно (ч. 2);
- 3) попередня змова групи осіб (ч. 2);
- 4) поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі (ч. 2);
- 5) дії, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3).

Загибель людей – розуміється як заподіяння смерті хоча б одній людині.

При чому заподіяння смерті через необережність охоплюється цим складом кр. пр. і додаткової кваліфікації за ст. 119 КК не потребує. Щодо умисного заподіяння смерті, то його необхідно додатково кваліфікувати за ст. 115 КК або іншої статті КК, яка передбачає відповідальність за умисне вбивство (ст. 112 тощо).

Інші тяжкі наслідки за своєю сукупністю можуть бути різноманітними:

1) руйнування або пошкодження прикордонних інженерних споруд і транспортних засобів чи транспортних комунікацій, що заподіяло велику матеріальну шкоду; 2) виникнення масових безпорядків; 3) розрив чи суттєве погіршення дипломатичних стосунків з іншою державою; 4) заподіяння хоча б одній особі тяжких або двом і більше середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень повністю охоплюється ст.110 КК і додаткової кваліфікації за ст.121 КК не потребується.

4. Державна зрада (ст. 111 КК України)

Стаття 111. Державна зрада

1. Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, -

карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану, -

караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна.

3. Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

{Стаття 111 із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 1183-VII від 08.04.2014](#), [№ 1689-VII від 07.10.2014](#); в редакції Закону [№ 2113-IX від 03.03.2022](#)}

Безпосереднім об'єктом кр. пр. є: зовнішня безпека України; її суверенітет; територіальна цілісність та недоторканість; обороноздатність; державна, економічна чи інформаційна безпека.

Предмет – відомості, що становлять державну таємницю.

Об'єктивна сторона полягає у:

- 1) перехід на бік ворога період збройного конфлікту (ч. 1 ст. 111 КК України);
- 2) шпигунство (ч. 1 ст. 111 КК України);
- 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ч. 1 ст. 111 КК України).

Ч. 2 ст. 111 КК України є кваліфікованим складом злочину і встановлює кримінальну відповідальність за ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану.

Перехід на бік ворога передбачає наявність збройного конфлікту і виражається в наданні безпосередньої допомоги ворогуючій державі. Якщо перехід на бік ворога поєднаний з незаконним перетинанням державного кордону України або поєднаний з переправленням людини (наприклад, воєначальника або відомого вченого в галузі озброєння) для оплатної передачі з метою використання у збройних конфліктах чи експлуатації її праці, то такі дії кваліфікуються за ст. 332 «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України», 149 КК «Торгівля людьми». Незалежно від форм свого прояву відповідальність за ст. 111 КК можлива лише у випадках, коли такий перехід було вчинено з метою надання допомоги ворожій державі в боротьбі з українською державою. Якщо ж особа, хоча вчинила перехід на бік ворога, але за іншими мотивами (не для сприяння ворогові в його боротьбі з Україною), відповідальність за державну зраду виключається.

Коли злочинець, крім державної зради вчиняє такі дії, які є самостійним кр. пр. – диверсію, вбивство, зґвалтування тощо, то у цих випадках його дії належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр., які передбачають відповідальність за ці кр. пр.

Перехід на бік ворога вважається закінченим кр. пр. з моменту встановлення контакту злочинцем з органами чи представниками військового противника, тобто це є кр. пр. з формальним складом.

Не виключається кваліфікація діянь винного як готування або замах до державної зради цієї форми.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини і тільки у вигляді прямого умислу.

Мотиви можуть бути різноманітними, але всі вони мають забарвлення (тенденцію) ворожого ставлення до конституційного ладу, ненависть до України.

Від переходу на бік ворога належить відрізнити такі військові кр. пр., як: добровільна здача в полон (ст. 430 КК); здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427 КК); злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431 КК).

Відмінність цих кр. пр. від переходу на бік ворога полягає в змісті суб'єктивної сторони. Вчиняючи перехід винний діє на шкоду національним інтересам України, її народу, що і зумовлює допомогу ворогові в його діях проти нашої держави. Суб'єктивна сторона військових кр. пр. таких ознак немає, мотивами яких є боягузтво або легкодухість при добровільній здачі у полон (ст. 430 КК) та інші.

Шпигунство – це форма державної зради, яка полягає у передачі громадянином України або збиранні з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що містять державну таємницю, які можуть бути використані цими адресатами в підривній діяльності проти України, на шкоду пріоритетним національним інтересам.

Предметом шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ, **державна таємниця** – це вид таємної інформації, що охоплює відомості сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні з боку держави.

Форми шпигунства: передача відомостей, що становлять державну таємницю; збирання таких відомостей з метою передачі вказаним вище адресатам.

Передача відомостей, як отриманих від якоїсь особи, так і зібраних, викрадених або отриманих іншим шляхом, у тому числі і за допомогою приладів, механізмів та інших технічних засобів – слід розуміти, як повідомлення, вручення, пересилання вказаним в

законі адресатам особою, яка безпосередньо передає відомості. Способи передачі різноманітні.

Ця форма шпигунства є закінченим кр. пр. з моменту передачі відомостей відповідним адресатам, незалежно від того, чи був сприйнятий ними зміст відомостей, а також незалежно від того чи настали будь-які наслідки для держави.

Збирання з метою передачі – слід розуміти різні способи добування відомостей, що становлять державну таємницю (придбання, підслуховування, розпитування, візуальне спостереження тощо).

Ця форма шпигунства є закінченим кр. пр. із моменту оволодіння будь-яким способом збирання і будь-яким обсягом таких відомостей.

Якщо шпигунство вчинене шляхом незаконного втручання в роботу автоматизованих ЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж або шляхом викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем, необхідно додатково кваліфікувати відповідно за ст. 364 чи ст. 362 КК.

Якщо особа викрала з метою передачі предмети, відомості про які становлять державну таємницю (зразки військової зброї, спеціальної техніки тощо) або офіційні документи, що знаходяться на державних підприємствах і містять державну таємницю, такі дії, залежно від їх конкретного способу, а також від особливостей предмету і суб'єкта, необхідно додатково кваліфікувати за статтями 185-191, 262, 357, 410 КК.

Шпигунство поєднане з незаконним використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації не потребує додаткової кваліфікації за ст. 359 КК.

Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України - форма державної зради, що полягає в наданні громадянином України у будь-якій формі допомоги в проведенні різного роду підривних акцій проти України з боку іноземної держави, іноземної організації або їх представникам, або сприянні їх зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України.

Іноземна організація – це будь-яка державна чи недержавна установа, підприємство, об'єднання, орган іншої країни, у тому числі політичні партії, комерційне підприємство, а також міждержавна чи міжнародна організація, у тому числі неофіційні, нелегітимні чи злочинні, що знаходяться як за межами України, так і в Україні і проводять розвідувальну діяльність проти нашої держави. Іноземною організацією також є військова, політична, економічна, фінансова, прикордонна чи інша розвідка.

Представник іноземної держави або іноземної організації – слід розуміти різноманітних осіб, які уповноважені виражати інтереси тієї чи іншої іноземної держави (організації) та діє від імені або представляє її за спеціальним повноваженням, у тому числі таємним (неофіційним) і по своєму завданню (повноваженню) займаються шпигунською діяльністю проти України.

Види такої діяльності з боку громадянина України можуть бути різноманітними, зокрема: спроба змінити систему вищих органів державної влади нелегітимним способом (насильницька зміна чи повалення конституційного ладу, посягання на життя державного діяча тощо), втручання у міжнародну політику України (несанкціоноване розірвання дипломатичних стосунків тощо), створення умов для діяльності на території України іноземних розвідок (вербування агентури серед населення тощо), здійснення заходів, щодо посилення економічної залежності України від інших держав. Державна зрада в цій формі може вчинюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

Наприклад: посадова особа, вступивши в злочинну змову з вище згаданими адресатами, умисно діючи на шкоду інтересам України, не вживає заходів по припиненню фактів підривної діяльності проти України, по притягненню винних до кримінальної відповідальності.

Вказана форма державної зради можлива у разі коли така допомога надається державі з якою Україна не знаходиться у воєнному стані або у збройному конфлікті. Якщо така допомога надається в умовах воєнного стану іноземній державі, що проводить проти України військові дії, то відповідальність настає за державну зраду у формі переходу на бік ворога.

Кр. пр. вважається **закінченим** з моменту фактичного надання допомоги.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16 річного віку. Спеціальний суб'єкт – громадянин України. Іноземці і особи без громадянства можуть бути визнані співучасниками.

Якщо ж буде встановлено, що особа, яка обвинувачується в державній зраді, крім українського громадянства має ще й громадянство іншої держави, то слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства не виключає її з числа громадян України і відповідно до ст. 2 Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-П, держава вважає таку особу громадянином України. Тому вчинені нею шпигунські дії слід кваліфікувати за ст. 111 КК.

Якщо зраджує державі службова особа, використовуючи при цьому владу чи службове становище, то її дії належить кваліфікувати додатково ще за ст. 364 або 423 КК, а якщо вона це робила за неправомірну вигоду, то і за ст. 368 КК.

В ч. 2 ст. 111 КК передбачено спеціальний вид звільнення особи від кримінальної відповідальності за наявності у сукупності 2-х умов:

- 1) громадянин не вчинив ніяких дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників;
- 2) добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

II. Особливості об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони колабораційної діяльності та пособництва країні-агресору

До статті, яка встановлює кримінальну відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК), вносились зміни, розширюючи підстави застосування цієї норми, тому наразі можуть виникати труднощі у відмежуванні складів правопорушень, передбачених цими статтями.

Основною контекстуальною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії.

Майже кожна з частин цієї статті містить декілька складів кримінальних правопорушень.

Об'єктом кр. пр., передбачених ст. 111¹ КК, є основи національної безпеки України.

З огляду на зміст ч. 8 ст. 111¹ КК, **додатковим об'єктом** кримінальних правопорушень є життя і здоров'я людей та право власності.

Об'єктивна сторона може полягати у таких альтернативних діях:

1. *публічному запереченні громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 111¹ КК України);*

2. *публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України(ч. 1 ст. 111¹ КК України).*

Склад кр. пр. є формальним, і не передбачає настання обов'язкових шкідливих наслідків таких діянь.

Ознака публічності для закликів або заперечень – визначена в п. 1 Примітки до ст. 111¹ КК України. **Публічним** вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

У цьому випадку відповідні публічні заперечення вважатимуться кримінально караним, оскільки свідомо й публічно заперечуватимуться (спростовуватимуться або будь-яким чином применшуватимуться), а отже так би мовити виправдовуватимуться, в т.ч. серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (т. зв. воєнні злочини).

Відповідні заклики є кримінально караними, якщо вони спрямовані загалом до співпраці з окупантом.

Склади правопорушення за ч. 1 ст. 111¹ КК України необхідно відмежовувати від передбачених ч. 6 цієї статті, де йде мова про здійснення інформаційної діяльності та організацію і проведення заходів політичного характеру. За ч. 6 ст. 111¹ відповідальність наставатиме в разі, якщо відповідні заходи здійснюються в співпраці з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією тощо.

Вказаний склад кримінального правопорушення відноситься до проступків, оскільки за його вчинення передбачено основне покарання у виді позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років.

Встановлюючи такий тривалий строк за санкцією статті, законодавець змінив норми ст. 55 КК України, що входить до Загальної частини, передбачивши можливість застосування цього покарання як основного або додаткового саме за правопорушення, передбачені ст. 111¹ КК України.

3. добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111¹ КК України)

Щодо характеру посади, то це можуть бути фактично будь-які посади лінійних працівників в незаконних органах влади. Це можуть бути незаконні органи влади у вигляді державних органів чи органів місцевого самоврядування. Всі органи влади, утворені на тимчасово окупованій території, крім передбачених чинними законами України, є незаконними.

У цьому кримінальному правопорушенні важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України.

Ці діяння необхідно відмежовувати від суміжних складів кримінального правопорушення. Якщо йдеться про зайняття керівної посади (пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій) в таких незаконних органах влади або про обрання до таких органів, то відповідальність за таке правопорушення кваліфікується за ч. 5 ст. 111¹ КК України.

Проблему може становити відмежування цього складу від суміжного складу, передбаченого ч. 7 ст. 111¹ КК України, – добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. Добровільне зайняття посади, що не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у будь-яких незаконних органах влади – це ч. 2 ст. 111¹ КК України, а добровільне зайняття будь-якої посади в незаконних судових та правоохоронних органах – це ч. 7 ст. 111¹ КК України. В першому випадку ознакою спеціальної норми є відсутність відповідних організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, а в другому випадку – ознакою спеціальної норми є характер незаконного органу (судовий або правоохоронний). Вважається, якщо посада, яку особа зайняла добровільно в судовому чи правоохоронному органу, не передбачає організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, правопорушення необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111¹ КК України.

За санкцією цієї частини також вбачається, що це кримінальний проступок. Також у санкції статті передбачена можливість додаткового покарання у виді конфіскації майна для винної особи, що в КК не є характерним для кримінальних проступків.

4. здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (ч. 3 ст. 111¹ КК України).

Це правопорушення необхідно відмежовувати від пропаганди війни (ст. 436 КК України). Пропаганда війни полягає в публічних закликах до агресивної війни або до розв'язання воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій із метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Оскільки пропаганда війни є більш тяжким кримінальним правопорушенням, розглядуване правопорушення за ч. 3 ст. 111¹ КК України може частково виглядати як привілейований склад пропаганди війни (якщо вона має на меті сприяння збройній агресії проти України та здійснюється в закладах освіти).

5. дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111¹ КК України).

Вказані злочини (ч. 3 ст. 111¹ КК України) є нетяжким. Щодо цієї санкції статті хотілось би звернути увагу на строк додаткового покарання, передбачений санкцією від десяти до п'ятнадцяти років.

6. передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111¹ КК України);

7. провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111¹ КК України).

Що таке господарська діяльність – визначено в ст. 3 ГКУ. Фактично під категорію провадження господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, потрапляє будь-яке постачання товару, виконання робіт, надання послуг таким органам влади (окупаційній адміністрації) або державі-агресору.

Щодо місця вчинення злочину, на нашу думку, він значення не має – передача матеріальних ресурсів та провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, можуть учинятися як на тимчасово окупованій території, так і на іншій території України.

Важливо, що суб'єкт злочину за ч. 4 ст. 111¹ КК України є загальним. Це не обов'язково громадянин України, але необхідно звернути увагу на те, що господарську діяльність здійснює суб'єкт господарювання.

У разі встановлення фактів здійснення такої господарської діяльності, необхідно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це буде, перш за все, керівник, особа, що виконує його обов'язки, або інша особа, що діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг). Особи, що виконували технічні функції (продавці, комірники), залежно від їх умислу, можуть бути пособниками в такому злочині, або їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності).

Вказані злочини є нетяжким, водночас передбачене обов'язкові два додаткові покарання: (1) у вигляді конфіскації майна та (2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

8. добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних

органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111¹ КК України).

Йдеться про керівну посаду – пов’язану з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. Цей злочин необхідно відмежовувати від правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї статті. У ч. 5 ст. 111¹ КК України кримінальна відповідальність встановлена за очевидно більш суспільно небезпечні дії, на відміну від частини 2 цієї статті, оскільки за ч. 2 особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності навіть за роботу наприклад прибиральником в незаконних органах, утворених на окупованій території.

Вказане кримінальне правопорушення може бути вчинено лише шляхом дії. У складах правопорушень за ч. 5 ст. 111¹ (крім публічних закликів до проведення незаконних виборів і референдумів на тимчасово окупованій території) важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України.

9. добровільне обрання до таких органів(ч. 5 ст. 111¹ КК України)

Йдеться про випадки, коли створені незаконні органи утворюються виборним шляхом – як прямими (коли обрання здійснюють виборці), так і непрямыми (коли обрання здійснює певний орган) виборами. Правопорушення у формі обрання є вчиненим, коли особа добровільно обрана на виборну посаду.

10. участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111¹ КК України).

Йдеться про участь в органах, що проводять незаконні вибори, референдуми – виборчих комісіях чи інших аналогічних органах, інша участь в проведенні виборів, наприклад, в якості кандидата, спостерігача від кандидата.

Участь у незаконних виборах, референдумах лише в якості виборця, на нашу думку, не утворює цього складу злочину.

11. публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території(ч. 5 ст. 111¹ КК України)

Злочин у формі публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – може бути вчинено і поза межами тимчасово окупованої території.

Додатково слід звернути увагу, що законодавець у ч. 5 встановлює ознаку добровільності як до дій щодо зайняття посади, так і щодо обрання до певних органів влади окупанта.

Вказаний злочин є тяжким.

12. організація заходів політичного характеру (ч. 6 ст. 111¹ КК України);

13. проведення таких заходів (ч. 6 ст. 111¹ КК України);;

14. здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради (ч. 6 ст. 111¹ КК України);

15. активна участь у таких заходах (ч. 6 ст. 111¹ КК України).

Відповідальність за вчинені правопорушення у формі – організації та проведення заходів політичного характеру та здійснення інформаційної діяльності за ч. 6 ст. 111¹ КК України настає за відсутності ознак державної зради. Водночас, важливою ознакою цих складів злочину є здійснення вказаних заходів у співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією.

Що розуміється під заходами політичного характеру – частково визначено в п. 2 Примітки до ст. 111¹ КК України – це з’їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Тобто фактично необмежені види заходів можуть вважатися політичними.

Ці склади правопорушення є об'ємними, оскільки охоплюють не лише проведення заходів політичного та інформаційного характеру, але й активну участь у таких заходах, це фактично дії по керуванню/направленню т.зв. «масовки».

Щодо активної участі в заходах – це оціночна категорія. Активна участь може полягати, наприклад, у виступах, вигуках у гучномовці, впливі на інших учасників політичного заходу. Лише сама присутність на мітингу, в т.ч. з певним плакатом, не утворює активної участі.

Здійснення інформаційної діяльності – також доволі широка оціночна категорія. По суті будь-яка діяльність із поширення, пошуку, одержання, споживання, зберігання інформації. І дійсно, така будь-яка інформаційна діяльність утворює склад злочину, якщо вона відповідає двом ознакам: (1) здійснюється в співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією, (2) має відповідне спрямування – на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Злочини за ч. 6 ст. 111¹ КК можуть бути вчинені як на тимчасово окупованій території України, так і поза її межами.

Суб'єкт злочину – загальний, тобто незалежно від громадянства України.

Злочин є особливо тяжким.

16. добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території(ч. 7 ст. 111¹ КК України).

Склад злочину матиме місце, в разі зайняття лише тих посад в таких незаконних органах, що передбачають наявність організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Зайняття посад, що не передбачають таких функцій, належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 111¹ КК України. Для цього складу злочину важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України (для решти складів, передбачених ч. 7 ст. 111¹ КК, місце вчинення значення не має).

Судові або правоохоронні органи на тимчасово окупованій території є незаконними, якщо вони утворені не відповідно до законів України.

17. добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (ч. 7 ст. 111¹ КК України).

Щодо складу злочину конкурує зі складом злочину, передбаченим ч. 2 ст. 260 КК України. В разі участі в таких формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, настає відповідальність за ч. 7 ст. 111¹ КК України, а в разі участі в інших формуваннях (не на тимчасово окупованих територіях) – діятиме ч. 2 ст. 260 КК України.

Склад злочину має місце в разі добровільного вступу громадянином України до збройних формувань держави-агресора (в т.ч. на тимчасово окупованій території).

Злочин є особливо тяжким.

18. надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України(ч. 7 ст. 111¹ КК України).

У цій частині, як і в ч. 5, законодавець встановлює ознаку добровільності щодо зайняття громадянином України посади або участі у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання їм допомоги.

Суб'єктом цих злочинів може бути лише громадянин України.

Суб'єкт злочинів. У різних складах правопорушень, передбачених ст. 111¹ КК, законодавець по-різному врегульовує питання їх суб'єкта. У більшості диспозицій вказується на те, що їх суб'єктом може бути лише громадянин України. У деяких інших складах такої вказівки немає. Суб'єкт всіх правопорушень, які становлять колабораційну

діяльність (цього прямо не передбачено законом, однак, на нашу думку, впливає з самого поняття колабораційної діяльності), як правило, повинен відповідати такій характеристиці як належність до місцевого населення або наявність інших сталих зв'язків із відповідною окупованою територією (місце проживання, місце реєстрації, місце ведення господарської або іншої діяльності). Особа, що не має зв'язків з окупованою територією (наприклад, особа без таких попередніх зв'язків, яка прибула для вчинення відповідної діяльності разом із окупаційною владою або представниками держави-агресора, або особа, що проживає в інших місцевостях), може бути суб'єктом колабораційної діяльності, якщо в неї виникли відповідні зв'язки з окупованою територією (наприклад, здійснення на відповідній території господарської чи політичної діяльності). У разі вчинення відповідних діянь особами, які не мають зв'язків із тимчасово окупованою територією, їх необхідно кваліфікувати за іншими статтями, зокрема, 111, 436-2 КК України.

Суб'єктивна сторона злочинів характеризується прямим або непрямим умислом. У ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111¹ КК України важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад злочину відсутній).

У частині складів злочинів для правильної кримінально-правової кваліфікації дій має значення *мета*: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів та(або) саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Державою-агресором за загальним визначенням є країна, яка першою застосовує збройну силу проти іншої країни, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, у т. ч. пов'язаних між собою угодами про військову допомогу. При кваліфікації правопорушень за ст. 111¹ КК України державою-агресором наразі вважається російська федерація. При цьому враховуються, зокрема, постанова Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України «Про введення воєнного стану в Україні».

Тимчасово окупована територія України. Законодавець мав на увазі в цій статті не лише ті території, які тимчасово окупувала держава агресор в 2022 р. Йдеться і про тимчасово окуповані території – територію Автономної Республіки Крим та окупованих районів у Донецькій та Луганській областях. При цьому враховуються ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Закон України и «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» та Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях». Відповідно злочини, що вчинені починаючи з 15 березня 2022 р. на всіх тимчасово окупованих територіях, та які потрапляють під склади злочинів, передбачені цією статтею, належить кваліфікувати за ст. 111¹ КК. Звісно, що зворотної дії ці норми не мають.

Кваліфікуючі ознаки. Перші сім частин передбачають лише прості склади кримінальних правопорушень й законодавець, напевно, мав на меті передбачити в ч. 8 ст. 111¹ КК України кваліфікований склад для злочинів, передбачених ч. 5–8 цієї статті.

Однак очевидно, що в цій частині сталася технічна помилка в тексті закону, й законодавець послався не на діяння, передбачені ч. 5–8 цієї статті, а на осіб, зазначених у них. При цьому, в цих частинах згадуються як громадяни України, так і інші особи (за ч. 6 ст. 111-1 передбачена відповідальність незалежно від громадянства України).

Внаслідок цього, під формальні ознаки ч. 8 ст. 111¹ підпадає фактично будь-який злочин, що потягнув загибель людей або інші тяжкі наслідки (ознаку тяжких наслідків у вигляді грошової оцінки шкоди визначено в п. 3 Примітки до ст. 111¹ КК України).

При цьому за санкцією ч. 8 передбачено найсуворіше покарання у виді довічного позбавлення волі, що за КПК України підставою для судового розгляду за участі присяжних за клопотанням хоча б одного обвинуваченого.

Тому намагатися виправити згадану помилку лише через тлумачення об'єкта злочину, очевидно, не дасть результату. До виправлення технічної помилки вчинені злочини належатиме кваліфікувати за відповідними ч. 5–7 ст. 111¹ КК України, без огляду на кваліфікуючу ознаку. Водночас, при цьому законодавець намагався охопити в ч. 8 додаткові об'єкти злочинів – життя і здоров'я людей та право власності. Якщо в результаті колабораційної діяльності настали загибель людей або інші тяжкі наслідки, за умови неможливості охопити це кваліфікацією за ч. 8 ст. 111¹ КК України може постати питання про сукупність злочинів і необхідність додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України.

VI. Пособництво державі-агресору.

У статті 111-2 «Пособництво державі-агресору», в якій визначено такі форми злочину:

1) реалізація рішень держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора («реалізації дій» не може існувати, бо це тавтологія. Реалізація рішень дорівнює діям на виконання рішень);

2) підтримка рішень або дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора;

3) добровільний збір або підготовка та передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора;

4) добровільна передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Допущена законодавцем стилістична помилка («добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам») не дозволяє визнавати збір, підготовку та передачу активів трьома окремими формами злочину. На відміну від конструкції «передача... активів... представникам», неясно, що мають означати слова «збір... активів... представникам» та «підготовка... активів... представникам». Таким чином, відповідальність може наставати лише за передачу активів, якій передують їх збір або підготовка, чи тільки за передачу таких активів. Вжиті сполучники «та/або» не заперечують такого тлумачення.

Обов'язковими ознаками кожної із чотирьох наведених форм злочину є:

а) прямий умисел (він пояснюється спрямованістю дій та наявністю мети);

б) спрямованість дій суб'єкта на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора;

в) мета – завдання шкоди Україні;

г) вчинення злочину особою належності до будь-якого громадянства (чи без громадянства), за винятком громадян держави-агресора – як негативна ознака.

З другої і третьої ознаки випливає, що добровільність дій суб'єкта стосується усіх без винятку форм цього злочину, а не лише двох із них.

Особливості дії закону

Виходячи з положень статей 6–8 і ст. 111-2 КК, настає відповідальність за діяння, передбачені ст. 111-2 КК, вчинені як в Україні, так і за її межами іноземцем, крім громадянина держави-агресора, та особою без громадянства.

Оскільки закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст. 5 КК), то не несуть відповідальність за діяння, передбачені ст. 111-2 КК, особи, які вчинили їх до 23 квітня 2022 р.

Проте, починаючи з 15 березня 2022 р., несуть відповідальність, зокрема:

громадянин України – за публічні заклики до підтримки рішень чи дій держави-агресора, збройних формувань або окупаційної адміністрації держави-агресора (за ч. 1 ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність»);

іноземці, особи без громадянства та громадяни України – за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (за ч. 4 ст. 111-1 КК).

Громадяни України за вчинені до 15 березня 2022 р. реалізацію рішень чи дій держави-агресора, збройних формувань або окупаційної адміністрації держави-агресора, добровільний збір, підготовку чи передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора – несуть відповідальність як за надання іноземній державі або її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, тобто державну зраду (ст. 111 КК). Особи, які не є громадянами України, можуть нести відповідальність за ч. 5 ст. 27, ст. 111 КК як пособники у вчиненні державної зради в цій формі.

Значення деяких термінів, застосованих у ст. 111-2 КК:

1) держава-агресор – РФ (див.: постанова ВР від 27.01.2015 р. №129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. №64/2022, затверджений Законом від 24.02.2022 р.);

2) збройні формування держави-агресора – збройні сили, прикордонні війська, війська цивільної оборони, внутрішні війська («росгвардія»), федеральна служба безпеки, служба зовнішньої розвідки, органи державної охорони, військова прокуратура, військові слідчі органи слідчого комітету РФ, федеральний орган забезпечення мобілізаційної підготовки органів державної влади РФ, військові підрозділи федеральної протипожежної служби, спеціальні формування, створювані у воєнний час (див. ст. 2 закону РФ «Про військовий обов'язок і військову службу» в редакції від 13 грудня 2021 р.);

3) окупаційна адміністрація держави-агресора – будь-які квазі-органи влади, створені РФ на окупованих територіях України;

4) завдання шкоди Україні – завдання Україні політичної, економічної, екологічної чи будь-якої іншої шкоди;

5) рішення держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – політичні заяви, закони, укази, постанови, накази, розпорядження та інші відповідні рішення, що приймаються органами влади РФ, командуванням її збройних формувань, окупаційною адміністрацією;

6) дії держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – будь-які дії вказаних суб'єктів, вчинені повністю чи частково на виконання зазначених рішень;

7) реалізація рішень та/або дій – здійснення, втілення у життя (може стосуватися виключно рішень, бо «реалізація дій» – це тавтологія);

8) підтримка рішень та/або дій – сприяння, надання моральної, матеріальної чи іншої допомоги, вираження солідарності з діями чи рішеннями держави-агресора,

збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, висловлення симпатії їм, виступ на захист зазначених рішень чи дій;

9) добровільний – здійснений з власного бажання, без фізичного та психічного примусу;

10) матеріальні ресурси – речові запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби;

11) активи – частина господарського балансу, що відображає на певну дату всі матеріальні цінності, кошти й боргові вимоги, належні підприємству чи установі (наприклад, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначає активи як кошти, у т.ч. електронні гроші, інше майно, у т.ч. виробниче обладнання, будівлі та споруди, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, меблі, природні ресурси, майнові та немайнові права);

12) збір – взяття з різних місць чи від різних осіб;

13) підготовка – приготування для передавання чи для використання, вироблення запасів;

14) передача – вручення, передавання у власність чи користування.

Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень

1) Реалізацію рішень держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора (ст. 111-2 КК) слід відмежовувати від надання іноземній державі, або її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ст. 111 КК). Проте, оскільки всі ознаки цих злочинів збігаються, тут має місце не конкуренція, а колізія норм. Її треба вирішувати за правилами розв'язання темпоральних колізій. Наразі таких законодавчо встановлених правил ще немає, але у ч. 4 ст. 58 («Подолання колізій під час застосування нормативно-правового акта») проекту Закону «Про правотворчу діяльність» (реєстр. №5707 від 25.06.2021 р.), прийнятого 16.11.2021 р. за основу, передбачено, що у разі виявлення колізії між положеннями різних нормативно-правових актів, які мають однакову юридичну силу, застосовуються положення нормативно-правового акта, що набрав чинності пізніше. Це положення ґрунтується на юридичній традиції.

Таким чином, оскільки обидва цих закони регулюють одне питання, до того ж злочин, передбачений ст. 111-2 КК, є менш тяжким, то відповідно до правил, визначених у ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК, застосуванню підлягає більш новий закон, тобто ст. 111-2 КК.

2) Підтримку рішень або дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора (ст. 111-2 КК) слід відмежовувати від передбачених ст. 111-1 КК злочинів у формах участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5), організації та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, активної участі у таких заходах (ч. 6), а також від виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України чи глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК).

Як і в попередньому випадку, тут мають місце не конкуренція, а колізія норм, яку в усіх цих ситуаціях слід вирішувати на користь статті 111-2 КК, яка набрала чинності пізніше за статті 111-1 і 436-2 КК.

3) Добровільний збір або підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора (ст. 111-2 КК) слід відмежовувати від

передачі матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК). Якщо йдеться про передачу матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора, то має місце знову ж колізія норм, яку так само слід вирішувати на користь статті 111-2 КК.